

תקציר: ממצאים עיקריים, מסקנות והמלצות

המחקר שלפניכם בדק את עמדותיהם של אזרחים ערבים ויהודים בנוגע לשוויון. ייחודו של המחקר הוא שילוב של שיטות מחקר כמותניות ואיכותניות: סקר עמדות סטטיסטיות וכן קבוצות מיקוד, ובקרב הערבים גם ראיונות עומק עם מנהיגי ציבור. באמצעות שילוב השיטות ניתן היה לברר לא רק את מידת הרצון בשוויון; העמקנו ובדקנו גם את סוגי השוויון שבהם מעוניינים האזרחים, המחיר שכל צד (יהודים או ערבים) מוכן לשלם למען קידום השוויון, ואת התנאים שכל צד מעמיד בפני הצד השני.

הממצאים חושפים עמדות מורכבות של היהודים, וכן כמה מחלוקות עמוקות וקשות לגישור בין ערבים ליהודים, אך הם מפתיעים בפתיחות של היהודים כלפי מצוקותיהם של הערבים, בהכרה רחבה באי־שוויון וברצון לשנות מצב זה:

- רוב ברור של היהודים (74%) מכירים בכך שהאזרחים הערבים מופלים לרעה במידה זו או אחרת, ורבים מהם הביעו אמפתיה למצבם.
- 60% מהיהודים סבורים כי קידום השוויון של האזרחים הערבים הוא אינטרס של המדינה.
- חוסר השוויון של אזרחי ישראל הערבים מפריע ליותר ממחצית מהאוכלוסייה היהודית בישראל (53%).
- כמעט 40% מהיהודים מוכנים לתוכנית לצמצום פערים גם אם תפגע בהם אישית, כלומר הם מצהירים על מוכנות לשלם מחיר אישי כדי לצמצם את הפערים.

אלה ממצאים חיוביים מרכזיים של המחקר בקרב היהודים, והם מעידים על בסיס תמיכה איתן במהלכים לקידום שוויון.

עוד ממצא דרמטי של המחקר הוא התמיכה הרחבה בהשתלבות האזרחים הערבים בקרב האזרחים הערבים יש תמיכה גורפת בהשתלבות כלכלית (88%), פוליטית (81%) וחברתית (78%). אצל היהודים המספרים נמוכים יותר, בעיקר בתחום הפוליטי, ובכל זאת, הרוב תומך בשילובם הכלכלי, הפוליטי והחברתי (70%, 52%, 65% בהתאמה). **התמיכה של שתי הקבוצות בהשתלבות, המהווה בסיס לחברה משותפת, היא אחד הממצאים החיוביים של המחקר.** אצל הערבים נמצא קשר בין המגדר ובין הנכונות להשתלבות בחברה הישראלית. יותר מ־86% מהנשים הערביות תמכו בהשתלבות חברתית (אחוז גדול מזה של הגברים), ומתחו ביקורת על החברה הערבית ושמרנותה.

בסוגיה אחת יש תמימות דעים בין האזרחים היהודים והערבים בישראל – השאיפה לשלב את הערבים בחברה הישראלית תוך שמירת הפרדה מסוימת בין שתי קבוצות האוכלוסייה. 59% מהאזרחים היהודים הביעו תמיכה בחיים בנפרד (כלומר ביישובים נפרדים או בשכונות נפרדות), אך במעמד שווה. אף קבוצה לא מעוניינת בחיים משותפים מבחינת מגורים ומערכות חינוך אך יש כאמור ציפייה לשילוב בחיים הכלכליים והחברתיים. שתי הקבוצות מבקשות לשמור על מסגרות נפרדות, ובד בבד לצמצם את האי־שוויון. האזרחים הערבים מודעים היטב להשלכות השוויון, ובמיוחד להיבט ההשתלבות בחברה הישראלית, אך אינם נרתעים מכך, במיוחד הנשים. נקודות המחלוקת העמוקות ביותר בין ערבים ליהודים נוגעות לשותפות במשאבים הסמליים ולשוויון בנוגע לאופי המדינה. 90% מהמשתתפים הערבים אמרו כי הם רואים את עתידם במדינת ישראל, אך סברו גם כי אופיה כמדינה יהודית מנציח את מעמדם ומשעתק את נחיתותם כמיעוט שולי במדינה, והם תופסים אותו כמכשול עיקרי בדרך לשוויון.

רוב האזרחים הערבים (כ־80%) דורשים שוויון הן כאזרחי המדינה והן כמיעוט לאומי: שוויון סמלי־לאומי עקרוני ושוויון בחלוקת המשאבים. בקבוצת המיקוד של הפעילים הפוליטיים סברו כולם שרק שינוי אופיה של המדינה יוכל להביא לשוויון מלא. **ממוצע של כ־70% מהערבים פסימיים בנוגע לסיכויי השוויון בישראל, גם אם הממשלה, הרוב או המיעוט יפעלו לקידומו.** זהו ממצא חשוב ומטריד של מחקר זה. **מרבית אזרחי ישראל היהודים תופסים את זהותה היהודית של המדינה כאקסיומה;** זוהי מבחינתם מהותה והצדקת קיומה. **לפיכך, החסם הברור, המוצק והקשיח ביותר בפני שוויון מלא הוא חוסר הנכונות של האזרחים היהודים לוותר על האופי היהודי של המדינה,** בזהותה ובשליטה בה: ההמנון, השפה, הדגל, חוק השבות וראש הממשלה. הרוב המכריע אינו מוכן לשוויון בתחום זה. האזרחים היהודים מצפים מן האזרחים הערבים שישלימו עם מצבם כמיעוט ולא ינסו להגיע לשוויון מלא ברמה הלאומית והסמלית. יתרה מזו: חלק מן הרוב היהודי המעוניין לשלב את הערבים בחברת הרוב מבקש מהם לשנות חלקים בזהותם. **ממצאים אלה מעידים על פער גדול וחוסר התאמה בין העמדות של יהודים וערבים בישראל.**

המחקר העלה כי גם סוגיית ה"שירות" נמצאת במחלוקת עמוקה. 74% מהאזרחים היהודים בישראל חושבים כי האזרחים הערבים צריכים לשרת שירות צבאי או אזרחי כלשהו. מן הממצאים עולה שהשירות נתפס בעיניהם כביטוי לנכונותם של הערבים להשתלב במדינה ולהזהות עימה. עמדת הערבים בנושא היא הפוכה: רק 28% השיבו שהאזרחים הערבים צריכים לוותר יותר במחלוקת על שירות מסוג כלשהו. **כאן פעורה בין האזרחים היהודים לערבים תהום המציבה אתגר למערכת היחסים ביניהם.** כל הסכמה בנושא זה אשר תהיה משותפת הן להנהגה של החברה הערבית והן לשלטונות המדינה תוכל להוות מנוף להגדלת התמיכה בשוויון.

בסך הכול, כפי שטוען רון גרליץ בפרק הסיום, הממצאים מראים שאפילו במציאות של היום אין בסיס לתפיסה שהרוב תומך באותם גורמים שליליים הפועלים נגד שוויון ושותפות, ולכן גם **אין אינדיקציה שהיחסים בין יהודים לערבים עומדים בפני החרפה**: כל הגורמים והכוחות החיוביים הפועלים לקדם שוויון ושותפות נשענים על בסיס תמיכה ציבורי רחב שאותר במחקר. **אם הקבוצה התומכת בשוויון (בניגוד למגמות הדוחפות להחרפה) תנהיג רצף של פעולות ומעשים שיצטברו למסה קריטית, אפשר יהיה לחולל שינוי במציאות.**

בנוגע למחלוקות העומק טוען רון גרליץ בפרק הסיום כי אפשר לחולל שיפור ניכר במצב גם בלי להגיע להסכמות בכל המחלוקות העומדות על הפרק, אך הדבר לא צריך להחליש את חובתנו לחתור אליהן. **על הנהגת המדינה והנהגתם של האזרחים הערבים מוטלת חובה לפעול באופן אקטיבי לגיבוש הסכמות אלה בשני הצדדים.** הדוח מזהה כמה הזדמנויות לקידום מצבם של הערבים לקראת שוויון. **בקרב היהודים, השילוב של הכרה באי־שוויון יחד עם הנכונות לפעול לצמצומו אך במחיר של פגיעה אישית מעיד על כיוון של פריצת דרך.**

יהודים רבים העידו שהיו רוצים לחיות במדינה שוויונית יותר, אך לרבים מהם יש תחושה שהמצב הנוכחי נובע מחוסר ברירה, ולכן הם מצדיקים אותו. לפיכך הם חיים במעין דיסוננס קוגניטיבי הנובע מן הסתירה בין תמיכתם בערכים דמוקרטיים ובין השלמתם עם האי־שוויון במדינה. **דיסוננס זה, אם ינוצל כהלכה באמצעות הדגשת הסתירות הפנימיות בעמדותיהם של היהודים, עשוי לעורר מוטיבציה לשינוי.** פתרון אפשרי אחד יכול להיות התקדמות משמעותית לשוויון מלא במישור הכלכלי, תוך המשך הדין על הסוגיות הנתונות במחלוקת. חשוב להשתמש בנכונות של האזרחים היהודים לעגן בחוק חלוקה שוויונית וצודקת יותר של המשאבים, כך שיותר תקציבים יגיעו לאזרחים הערבים.

חשוב לפעול גם מול הנהגה הפוליטית של האזרחים הערבים, ובעיקר לספר למנהיגים על מידת הנכונות של היהודים לקידום השוויון ועל מגבלותיה. במקביל לפעילות הסברתית בקרב האזרחים היהודים והערבים, חשוב לפעול גם בקרב מקבלי ההחלטות: להבהיר להנהגת המדינה כי הציבור היהודי בישראל נכון לקדם שוויון משמעותי יותר לאזרחים הערבים. פעילות זו תקל על השלטון לנקוט פעולות מעשיות לקידום השוויון.

המחקר העלה אם כן שלצד מחלוקות עומק הנראות בשלב זה קשות לגישור, **רוב האזרחים מעוניינים בשוויון ורוצים להסדיר את מערכת היחסים בין יהודים לערבים בישראל.**